

Mela Ebdullahê Kotaliyê û Helbestên Wî yên Kurmancî

Kotalian Mullah Ebdullah and his Kurdish Poems

Nesim SONMEZ*

PUXTE

Mela Ebdullahê Kotalî, bi eslê xwe ji gundê Karaköy ê girêdayî Gimgima (Varto) Mûşê ye. Seyda kesayetekî ehlê îlmê ye, gelek berhem nivîsandine û tesîreke baş li medreseyên derdora Mûşê kiriye. Ew, ji aliyekî din ve kesayetekî edebî ye û wî bi Erebî, Farisî û Kurdî berhemên edebî yên menzûm jî dane. Berhema wî ya Kurdî ku menzûm e bi navê *Kîtabu'l-luğeti't-Turkîyye we'l-Kurdîyye* ye. Lê ji xeynî vê berhema menzûm helbestên wî yên bi Erebî, Farisî û Kurmancî jî hene û heta niha weke destxet mane. Di mecmû'eyekê de ku destxeta muelîf e gelek helbestên wî yên bi Erebî û Farisî û pênc heb jî bi Kurdî ya Kurmancî cih digrin. Mecmû'e destxeta Mela Ebdullah bi xwe ye û niha li cem kurê wî Mela Asim e. Mexlesa Mela Ebdullah ya ku di van helbestan de xebitandiyê "Ebdullah" e.

Ev gotar li ser danasîna Mela Ebdullahê Kotaliyê û metnên helbestên wî yên Kurmancî radiweste.

Peyvên Sereke: Mela Ebdullahê Kotaliyê, Mecmû'eyên Destxet, Gimgim, Helbest, Medrese.

* Dr. Zanîngeha Wan Yuzuncu
Yilê, Enstîtûya Zimanên Zindî,
Şaxa Makezanista Ziman û
Çanda Kurdî, Wan, Turkiye

Asst. Prof., Van Yuzuncu Yil
University, Living Languages
Institute, Kurdish Language
and Culture Department, Van,
Turkey
E-mail: nesimsonmez@gmail.com

Abstract

Kotalian Mulla Ebdullah comes actually from a village named Karaköy of Gimgim (Varto), a big town of Muş. He has a wise personality and has written many books which have affected the madrasah of Muş. He has also a literary side as he has got poetic works in arabia, persian and kurdish

languages. His literary work in Kurdish is *Kîtabu'l-luġetî't-Turkîyye we'l-Kurdîyye*. But except this book, he has got Arabic, Persian and Kurdish poems that are still manuscripts. Of them there are five Kurdish poems in a magazine which is by us now. This booklet is written by himself and now it is by his son named Mulla Asim. He has used Ebdullah as a nickname.

This article is a research result about Mulla Abdullah and his Kurdish poems in the term of literary.

Key Words: Kotalian Mulla Ebdullah, Manuscripts, Gimjim, Poems, Madrasah.

1. DESTPÊK

Di tarîxa edebiyata gelên Rojhilata Navîn de cihê berhemên destxet gelek mezin e. Her destxetêke ku nû tê dîtin û derdikeve meydanê, yan nusxeyêke teze ya berhemê naskirî ye, yan jî berhemê teze ya helbestvanekî yan jî ya nivîskarekî ye.

Me nusxeyêke destnivîsa mecmûeya Mela Ebdullahê Kotaliyê bi dest xist û em ê di vê gotarê de li ser çend helbestên wî yên bi Kurdiya Kurmancî ku di vê mecmûeyê de cih digirin bisekinin. Mecmûe di pirtûkxaneyê kurê wî Mela Asim de ye û destxeta muellîf e. Di mecmûeyê de hinek helbestên wî yên bi Erebî, Farisî, Kurdî û hinek jî yên helbestvanên Ereban hene.

Mela Ebdullah, her çiqas berhemên xwe bi piranî bi Erebî nivîsandine jî bi Kurdiya Kurmancî jî bi navê *Kîtabu'l-luġetî't-Turkîyye we'l-Kurdîyye* berhemêke menzûm jî daye. Lê hetanî vê gavê nedihat zanîn ku helbest û berhemên Mela Ebdullah yên bi Kurmancî hene. Xweşbextane bi saya bidestxistina vê destxeta ku me li jorê qala wê kir, êdî helbestên Mela Ebdullah jî di vê qadê de wê werine naskirin û xwendin.

Di vê gotarê de em dê pêşî bi kurtî li ser jiyana û berhemên Mela Ebdullahê Kotaliyê bisekinin û paşê jî helbestên wî bidin nasandin û metnê wan pêşkêş bikin. Di tîpguhertinê de me alfabeya transkripsiyona navnetewî bi kar anî û di nav helbestên muellîf de ew misrayên ku bi Erebî yan jî bi Farisî derbas dibin, me di jêrenotê de wateya wan ya Kurmancî jî da. Di pêvekê de jî me destxeta helbestkar ya orjînal jî nîşan da.

2. JIYANA MELA EBDULLAHÊ KOTALIYÊ

Bi avakirina komara Cumhûriyetê re li Tirkîyeyê pêvajoyêke nû dest pê dike. Dewlet li ser hîmê netewperestîya Tirkan tê avakirin û avakerên dewletê dibêjin “Ev komar bi tenê ya wan kesan e ku xwe Tirk dibînin û ew gelên weke kêmine

(eqeliyet) hatine qebûlkirin ne tê de her kes Tirk e.”¹ Ji aliyekî din ve jî pergala Laîsîzmê tînin welat û ji bo kesên dîndar astengên mezin derdixin û Îslamiyetê binpê dikin. Ew kesên ku li dijî van fikran derdikevin rastî gelek zehmetiyan tên.

Di vê serdemê de û di serdema hilweşandina dewleta Osmaniyan de gelek rewşenbîrên Kurd weke Seîdê Nûrsî (m. 1960), Xelîl Xeyalî (m. 1946), Hecî Qadirê Koyî (m. 1897), Tewfîqê Silêmanî/Pîremêrd (m. 1950), Hemze Begê Miksî (m. 1958), Celadet Alî Bedirxan (m. 1951) û hwd ji aliyekî daxwaza mafên Kurdan dikin û dixwazin Kurd bibin xwedî mafên xwe yê siruştî û wan bi kar binin, ji aliyê din ve jî dixwazin wan zext û zordariyên ku li ser piştî misilmanan hatine barkirin rakin. Ji bo ku bigihêjin armanca xwe gelek kar û xebatan dikin. Lê mixabin rastî gelek tengasiyan tên, dikevin heps û zindanan, sirgûnî û penaberî dibe para wan. Lê ev rewşenbîrana dest ji kar û xebatan bernadin û ji bo ku ziman û çanda gelê Kurd neyê wendakirin û ji bo dîne xwe têkoşîna xwe berdewam dikin.

Ji wan aliman yek jî Mela Ebdullahê Kotaliyê ye. Mela Ebdullah di sala 1932an de li gundekî Gimgimê (Gimgim yek ji navçeyên bajarê Mûşê ye û bi Tirkî jê ra dibêjin Varto) bi navê Karaköy hatiye dinê. Ji ber wan sedemên ku li jor derbas bûn malbata Mela Ebdullah jî rastî gelek tengasiyan tê. Bavê Mela Ebdullah, Mela Alauddîn (m. 1973) digel malbata xwe neçar dimîne di sala 1939an de biçe Sûriyê. Zaroktiya wî li Sûriyê derbas dibe. Mela Ebdullah li cem bavê xwe Mela Alauddîn dest bi xwendinê dike, paşê li gundê Tilûlê di medreseya apê xwe Şêx Mehmûd² (m. 1953) de dest bi xwendina medreseyê dike. Gundê Tilûlê girêdayî bajarokê Dirbêsiyê ye ku dikeve nav wilayeta Qamişloyê. Bi borandina demê re şert û mercên welat hinek xweş dibin, Mela Ebdullah di sala 1945an de vedigere welatê xwe Gimgimê û ew û malbata xwe li gundê Karaköyê bi cih dibin. Mela Ebdullah, dev ji xwendinê bernade û li medreseyên derdora Mûşê û Bedlîsê berdewam dike. Li medresa Oxînê ji Şêx Asim (m. 2011) îcazetê digre, paşê vedigere gundê xwe Karaköyê û li wê derê

-
- 1 Makezagona 1924, xal: 88, <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mevzuat/anayasalar/1924.html>, (Ragihandin: 24.01.2018, saet23:12).
 - 2 Şêx Mehmûd, kurê Şêx Ehmedê Karaköyî û apê Mela Ebdullahê Kotaliyê ye. Li Karaköyê tê dinê, dîroka ji dayîkbûna wî nediya e. Li gundê “Melekendê” dest bi xwendina xwe dike, paşê diçe Bedlîsê li cem Şêx Fehullahê Werqanîsî (m. 1899) xwendina xwe berdewam dike. Herî dawiyê li cem Mela Ebdulkêrîmê xelîfê Hezret xwendina xwe diqedîne û jê îcazetê distîne. Piştî girtina îcazetê vedigere cem Şêx Dîyaeddîn -ew alê mê hanê weke Hezret hatiye naskirin- tobe dike û dikeve terîqeta wî. Şêx Mehmud, di sala 1953an de emrê Xwedê bi cih tîne û diçe cem Rebbê xwe. Berhemên Şêx Mehmud: 1. Berhema ku di derheqê Sadatan de nivîsandiye. 2. Sohbetên Hezret: Ev berhem bi Kurdî ye û donzdeh rûpel e. Ji bo agahiyên berfireh bnr: Adak Abdurrahman, (2009), “Şeyh Cüneyd-i Zokaydî ve Mahtut Bir Şiir Mecmuası”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, r. 133-134; Korkusuz M. Şefik, (2010), *Nehri'den Hazneye Mesayihî Nakşibendi*, (Çapa Yekê), İstanbul, r. 285-297.

medreseyekê ava dîke û dest bi dersdayînê dîke. Paşê diçe gundê Kotaliyê (bi Tirkî navê wî Akkonak e) ku ev gund girêdayî navenda Mûşê ye û li wir medreseyekê vedike û dîrsa feqîyan dide. Mela Ebdullah, di vê medreseyê de 35 salan muderîsiyê dîke. Lewra ew bi navê gundê Kotaliyê hatiye naskirin û binavkirin.

Mela Ebdullah, ku ji aliyê îlm ve bûye bîngeh, xwestiyê ku ji aliyê me'newiyatê ve jî bîngehekê ji xwe re çêbike. Ji ber vê di heman demê de berê xwe daye tesewufê jî. Terbiya xwe ya tesewufê jî ji Şêx Xalidê Oxînî (m.1986) digre û dibe xelîfeyê wî. Wî, bi perwerdeya xwe ya tesewufê tenê nefsa xwe terbiye kiriye û tekyayek saz nekiriye û ji xwe re murîd negirtine.

Mela Ebdullah, di sala 2014an de emrê Xwedê bi cih tîne û li gundê Kotaliyê tê definandin (Mela Ebdullah, 2018, 6; Mahmud Dündar; Asim Dündar).

3. BERHEMÊN WÎ

Mela Ebdullah, di warê fiqhî, tefsîr û ferhengnivîsînê de berhem nivîsandine. Bi qasî ku me tesbît kiriye pênc berhemên Mela Ebdullah hene.

3.1. *el-Ecwîbetu'l-menqûle li'l-esîletî'l-me'qûle fi el-fiqhî's-Şafîî*

Berhem, bi Erebî hatiye nivîsandin û bi şiklê pîrs û bersivê ye, ango berê pîrs nivîsandiye û paşê jî bersiva wê daye. Naveroka pîrs û bersivan derheqê aqaîd û fiqhê de ye. Kitêb bi destxeta wî hatiye nivîsandin û 799 rûpel e û ji aliyê kurê wî Mahmud Dündar ve tehqîqa wê hatiye kirin û di nav weşanên Seyda Kitabeviyê ya ku li wilayeta Diyarbêkrê ye di sala 2018an de hatiye weşandin. Destxeta wê berhemê li bajarê Mûşê di pirtûkxaneyê kurê wî, Mela Asim de ye.

3.2. *Ecwîbetu'l-fewaîd fi 'ilmî'l-ferâîd*

Mijara vê berhemê feraîz û mîras e. Mela Ebdullah, di vê berhemê de bi destxeta xwe hinek cedwel çêkirine û bersiva pîrsên derheqê feraîzê û mîrasê de bi hûrgulî daye. Mînakên van cure berhemên di zîmanên Erebî, Farisî û Tirkî de zehf in. Ev berhem ji aliyê Mahmud Dündar ve tehqîqa wê hatiye kirin û di dawîya berhema Mela Ebdullah ya bi navê *el-Ecwîbetu'l-menqûle li'l-esîletî'l-me'qûle fi el-fiqhî's-Şafîî* de hatiye weşandin. Sedema bi hev re weşandina wan ew e ku naveroka her du berhemên jî dişibihin hevûdin. Destxeta vê berhemê 102 rûpel e û li bajarê Mûşê di pirtûkxaneyê kurê wî, Mela Asim de ye (Mela Ebdullah, 2018, 6; Mahmud Dündar; Asim Dündar).

3.3. *Îrşadu'n-nasîk îla ehemmi'l-menasîk fi'l-heccî we'l-'umre we'z-zîyare*

Berhem bi Erebî ye û bi destxeta muellîf hatiye nivîsandin û derheqê menasîkên heccê de ye û rê û rêbazên kirina hec û umreyê nîşan dide. Destxeta vê berhemê 104 rûpel e û li bajarê Mûşê di pirtûkxaneyê kurê wî, Mela Asim de ye.

3.4. *Delîlu'l-însan lî luğatî'l-Quran*

Ev berhem jî bi Erebi ye û bi destxeta muellif hatiye nivîsandin. Mijara berhemê têgihîştîna lefzên Quranê yên fêhmkirina wan dijar e. Destxeta vê berhemê 120 rûpel e û li bajarê Mûşê di pirtûkxaneyê kurê wî, Mela Asim de ye.

3.5. *Kitabu'l-luğetî't-Turkiyye ve'l-Kurdiyye*

Berhem ferhengek e ku bi terza mesnewiyê hatiye nivîsîn û qafiya wê aa, bb, cc ye. Berhem bi tevahî çardeh rûpel e, tê de 238 beyt hene, di beytan de jî 468 peyvên Kurdî û 468 peyvên Tirkî hene. Di ferhengê de du cure alfabe hatine bikaranîn, peyvên Tirkî bi alfabe Latîni, peyvên Kurdî jî bi alfabe Erebi hatine nivîsandin. Ferheng bi terza *Nûbihara Piçûkan* ya Ehmedê Xanî (m. 1707) hatiye nivîsandin. Peyvên ku di jiyana feqîyan de zêde tene bikaranîn wateya wan ya yekem hatiye nivîsandin. Destxeta vê berhemê li bajarê Mûşê di pirtûkxaneyê kurê wî, Mela Asim de ye. Destpêka berhemê wiha ye:

1. Tanrı Xuda ye
Hoca Seyda ye
2. Elçi Qasid e
Tanık Şahid e
3. Namaz Limêj e
Abdes Desmêj e
4. Sabah Sube ye
Soba Sobe ye

Berhemên Mela Ebdullah, bi piranî bi Erebi û pexşan in. Lê mirov dikare bibêje ew, di warê nezmê de jî têra xwe pispore.

4. DANASÎNA MECMU'ÛYÊ

Çawa ku di destpêkê de jî me amaje pê kir helbestên Mela Ebdullahê Kotaliyê yên ku mijara nivîsa me ne, bi qasî ku em gihîştinê di mecmu'eyeke helbestan ya destxeta muellif de cih digirin. Mecmu'ê bi xetên wî hatiye nivîsandin. Mela Ebdullah di vê mecmu'eyê de ne helbestên xwe bi tenê, helbestên hinek şairên Erebi û Farisî jî nivîsandine. Di mecmu'eyê de helbestên Kurdî, Erebi û Farisî cih digrin.

Mecmu'ê jî 30 rûpelî pêk tê û niha li cem kurê wî Mela Asim e. Di destê me de qopiyêke vê nusxeyê heye. Nîsbetkirina mecmu'eyê bi bal Mela Ebdullah ve ew e ku mecmu'ê li cem kurê wî Mela Asim e û ew jî heta vê gavê li heyatê ye û diyar dike ku mecmu'ê ya bavê wî ye.

5. HELBESTÊN WÎ

Helbestên Kurmancî yên Mela Ebdullahê Kotaliyê yên ku wî di mecmu'eya xwe de bi xwe nivîsandine sê heb in. Ev helbestana bê guman yê Mela Ebdullahê

Kotaliyê ne. Lewra çawa ku li jorê jî me qal kir, zarokên wî bi tifaq dibêjin ev helbestana yên bavê me ne. Her weha ji naveroka van helbestan jî em têdigihîjin ku ev helbest yên wî ne. Lewra ev helbest derheqê birayê wî Ebdulfettah û şêxê wî Şêx Xalid de ne.

5.1. Nirxandineke Edebî li Ser Helbestên Wî

Mela Ebdullah, di warê edebî de gelek serkeftî ye. Haya wî ji edebiyata klasîk heye û li gorî rê û rêzanên edebiyata klasîk helbestên xwe nivîsandine. Zimanê wî zimanekî herikbar e û devoka Serhedê bi kar anîye. Wî, di helbestên xwe de zimanê gel emilandiye. Her çiqas tesîra zimanê Erebi û Farisî hebe jî di têgihîştina helbestan de pîrsgirêkên mezin tunene. Mela Ebdullah di helbestên xwe de hinek caran jî ayet û hedîsan îqîbas wergirtine û hinek bûyerên dîrokî û dînî bi rêya telmîhê hanîne bîra xwendevanan. Di warê edebî hunerî de jî kesekî serkeftî ye. Lewra wî di helbestên xwe de edebî hunerî bi awayekî serkeftî bi kar anîne.

5.2. Şîkl û Cureyên Helbestan

Beriya ku em cih bidin metnên helbestên Mela Ebdullah, em dixwazin bi kurtasî li ser şîkl û cureyên van helbestan bisekinin û hinek agahiyên bidin. Seyda serenav li helbestên xwe nekiriye û helbest bê sernav in.

Helbesta Yekem: Ev helbesta hanê bi terza muerbbe' a mutekerrîr hatiye nivîsandin, ji deh çarînan pêk hatiye û ji aliyê cureyê ve jî munacat e. Di helbestê de nivîskar, bexşandina xwe ji Xwedê dixwaze û xwe davêje ber dergahê Wî. Mela Ebdullah ev helbest bi kêşa erûzê, bi behra Recezê û bi qalibê "*mustef'ilun mustef'ilun*"ê nivîsandiye. Di helbestê de ji ayetan îqîbas hatine wergirtin û helbest bi awayê mulemmê'ê bi du misrayên Erebi xilas dibe.

Helbesta Duyem: Ev helbest bi terza murebbe' a mutekerrîr hatiye nivîsandin. Murebbe' a mutekerrîr ew murebbe' e ku rista di dawîya bendan de bi heman şîklî tê dubarekirin. Helbest ji bîst û yek çarînan pêk hatiye. Ji aliyê cureyê ve mersiye ye ku tê de qala nexweşîya birayê xwe Ebdulfettah û mirina wî dike. Mela Ebdullah ev helbest bi kêşa erûzê, bi behra Recezê û bi qalibê "*mustef'ilun mustef'ilun*"ê nivîsandiye. Ji benda sisêyan heta benda pêncan sê misrayên serî bi Erebi ne û misreya dawiyê jî bi Kurdî ye. Ji benda şeşan heta benda yanzdehan û di benda sêzdehan de her sê misrayên serî bi Farisî ne û misra dawiyê jî bi Kurdî ye. Bi gotîneke din Mela Ebdullah ev helbesta xwe bi terza mulemmê'ê nivîsandiye.

Helbesta Sêyem: Ev helbest bi terza murebbe' a mutekerrîr hatiye nivîsandin û ji bîst û yek çarînan pêk hatiye. Ji aliyê cureyê ve mersiye ye ku tê de qala mirina şêxê xwe Şêx Xalid û birayê xwe dike. Mela Ebdullah ev helbest bi kêşa erûzê, bi behra Hezecê û bi qalibê "*Mefa'ilun mefa'ilun*"ê nivîsandiye.

Ji aliyê cureyên nezmê û naverokê ve jî helbestek munacat e û du heb jî mersiye ne. Ji aliyê nezmê ve helbest bi kêşa 'erûzê hatine nivîsandin û ji wan helbestan ya

yekem û duyem bi behra Rezcê bi qalibê salim û ya sêyem jî bi behra Hezcê bi qalibê salim hatine hûnandin. Eger em bi awayekî giştî li van helbestan binêrin em dê bibînin ku ji aliyê şiklên nezmê ve her sê helbest jî bi terza murebbe' a mutekerrîr hatine nivîsandin.

Di helbesta munacaatê de Mela Ebdullah bexşandina xwe ji Xwedê dixwaze. Lewra ew dibêje wî temenê xwe ne di rêya îlmê pêwîst de, di rêya hînbûna îlmê serf û nehwe de borandiye. Di helbestên mersiye de qala nexweşî û mirina birayê xwe Ebdulfettah û mirina şêxê xwe Şêx Xalid dike.

6. MEXLESA WÎ

Mela Ebdullahê Kotaliyê, di helbestên xwe de navê xwe yê rast yanê “Ebdullah” weke mexles ji xwe re bi kar aniye. Seyda, ne tenê di helbestên xwe yên Kurmancî de mexlesa “Ebdullah” bi kar aniye, di helbestên xwe yên Erebî û Farisî de jî heman mexles ji xwe re emilandiye.

Me li xwarê helbestên Mela Ebdullah yên ku tê de mexlesa wî derbas dibin nîşan dane.

Hişyar bibe ey ***Ebdullah***
Tewbe bike j' curm û gunah
Le' elle ye' fûke' l- îlah
Hetta tefûze fi gedi

(H: 1/10)

Ey 'Ebdullah Ey ***Ebdullah***
Raîfî bibe b' emrê Îlah
Her daîma Rehmê bi xwah
Ya Reb derê rehmê vekî

(H: 2/19)

Ey ***Ebdullah*** sebir naê
Bi girînê Qeṭ natirsin ji naê
Bi nalînê dewa naê
Bi mecnûnî şifa naê

(H: 3/20)

7. METNÊ HELBESTÊN KURMANCÎ

Li xwarê em ê cih bidin her sê helbestên Mela Ebdullahê Kotaliyê yên Kurmancî. Di vir de me nusxeya eslî ya muelîf ji xwe re kiriye bingeh û rêzkirina helbestan li gor rêza wan ya di nusxeyê de ye.

Ji bo ku metnekî zanistî derkeve meydanê di latînzekirina helbestan de, ji alfabeya Erebî bi bal alfabeya Latînî ve, me alfabeya transkîrîpsiyonê ya navnetewî bi kar anîye. Herfên ku di alfabeya Erebî de hene û muqabilên wan yên di alfabeya transkîrîpsiyonê ya navnetewî de ne û me bi kar anîne ev in:

ا	’	ض	Dđ
ث	S s	ط	Tt
ح	Hh	ظ	Zz
ذ	Zz	ع	‘
ص	Şş	غ	Ĝĝ
ض	Zz		

1. Mustef’ilun mustef’ilun

1

Ya Reb tu yî her ebedî
Şebra şebûran tu didî
Bêçare wek min kes nedî
Ez mam tenê dê bêxwedî

2

‘Umrê me galib bû mehû
D’ rêya ‘ulûmê serf û nehû
Çara neçûm bal rahê şehû
Rahê Xudayê Sermedî

3

Heywah li min çû buhurî
D’ ‘ilmê beyanê de birî
Me‘anî hem munazerî
Meşgûl nebûm li rêkî dî

4

Min girt bi dest xwe agirî
Danî di nava cîgerî
J’kê ra bibêm vî kederî
Me b’xwe kirî ne kesî dî

5

Ket’me zemanek bêwefa
Pur me dîtî cewr û cefa
Qet me nedî rengê şefa
Di vê weqtê bêşerm û fedî

6

Şerm û heya rabûn neman
Hurmet nema j’bo ‘aliman
Dewr hate dewra cahilan
Derdê weha kesî nedî

7

Ehlê ‘ulûman çûn û çûn
Em man li pê wan dilbixûn
Çewa bibî şebr û sikûn
Wek wan nabînin kesî dî

8

Carek binêr l’van cahilan
Fetwa bidin wek ‘aliman
Qeţ natirsî ji van ‘emelan
Wê çer herin huzûra Xudê

9

Weqtê nîda ma îrcî’î
Qeţ nabînin tu dafi’î
Mecbûr bi emrê şani’î
Rûhî didin ne tişki dî

3 Ji Sûreyê el-Fecr 89/28 wek îqtibas hatiye wergirtin.

10

Hişyar bibe ey Ebdullah
Tewbe bike j' curm û gunah
*Le' elle ye' fûke' l- ilah*⁴
*Hetta tefûze fi gedî*⁵

2. Mustef'ilun mustef'ilun

1

Bavo dibêm bo razekî
Daê dibêm bo nazekî
Hewar dikim b'awazekî
Ya Reb derê rehîmê vekî

2

Huzn û gêman rakir tebat
Êş û elem daîm dihat
Em bûne bê şebr û sebat
Ya Reb derê rehîmê vekî

3

Şebr û sukûn bo me nema
Ah û fixan çûne sema
J'êşa ku dî bîmarî ma
Ya Reb derê rehîmê vekî

4

Bîmarê ma Ebdulfettah
Nalîn dike şubh û rewah
Îmdad dixwazit ba necah
Ya Reb derê rehîmê vekî

5

Daîm dixwazit rehîmetê
Îhsan û hem meğfîretê
Feyda 'emîmê qudretê
Ya Reb derê rehîmê vekî

6

Pir meh kirin se'y û xebat
J'adara par heta sûbat
J'bo sihheta hâlê heyat
Ya Reb derê rehîmê vekî

7

Çûn Erzurum behrê mifa
Ta 'Enqere ji bona şifa
Wellah nedî geyrî cefa
Ya Reb derê rehîmê vekî

8

Ne çermûka Diyarbekir
Ne daîrê hatin vekir
Qet yek ji wan fayde nekir
Ya Reb derê rehîmê vekî

9

L'her sebebana em geriyan
L'ba weliyan em zariyan
Îmdad me kir ji her deriyan
Ya Reb derê rehîmê vekî

10

Ya xaliqê 'erd û sema
Ya dafî 'ê derd û gêma
*Îkşîf lena haze' l- 'ema*⁶
Ya Reb derê rehîmê vekî

11

*Ya 'alimê ma fi' l- qulûb*⁷
*Ya satirê kullî' l- 'uyûb*⁸
*Îrfe' lena haz' hî' l- kurûb*⁹
Ya Reb derê rehîmê vekî

4 Hêvî heye Xwedê te bibexşîne

5 Ji bo ku di Roja Qiyametê de serfiraz bibî

6 Vê kortiyê ji ser me rake

7 Ey Xwedayê ku dilan dizane

8 Ey Xwedayê eyban bi tevahî vedîşere

9 Van tengasiyan rake ji ser me

12

Ya ğafîre 'z-zenbî'l- 'ezîm¹⁰
Ya munciye Nûh û Kelîm¹¹
Îdfe 'lena'd-dae'l- 'elîm¹²
Ya Reb derê rehîmê vekî

13

În derdî ra ğeyrî tu kes¹³
Her giz nebûd feryadî res¹⁴
Her dem dixûnim ba hewes
Ya Reb derê rehîmê vekî

14

Eyyûbî ra tu şebri dad¹⁵
Adem Hewa ra 'efwî dad¹⁶
Ye 'qûbî ra mizgînî dad¹⁷
Ya Reb derê rehîmê vekî

15

Ya Reb nemêzan şebreha¹⁸
Girîşmeê zan 'efweha¹⁹
Mêrîzî barî qelbeha²⁰
Ya Reb derê rehîmê vekî

16

Darûyî kun cayî birin²¹
Teskîne kin qelbê hezîn²²
Ma məkunî ez şabirîn²³
Ya Reb derê rehîmê vekî

17

Ger curm û 'îşyan kerdeîm²⁴
Bes laiqê azurdeîm²⁵
Ya Reb tura her bendeîm²⁶
Ya Reb derê rehîmê vekî

18

Ma bende îm û rûşyah²⁷
Hem muflîsim û rûçûkah²⁸
'Efwet buwed ma ra nîgah²⁹
Ya Reb derê rehîmê vekî

19

Ey Ebdullah Ey Ebdullah
Raîzî bibe b'emrê Îlah
Her daîma Rehmê bi xwah
Ya Reb derê rehîmê vekî

20

Pes în fiġan û zareha³⁰
Mêbûdî ma ra bareha³¹
Her leyl û her nehareha³²
Ya Reb derê rehîmê vekî

21

Der ğeyn û şîn û şad û za³³
Neşşa şerîfa dil 'iza³⁴
Did îrcî'ra her seza³⁵
Ya Reb tu derê rehîmê vekî

10 Ey bexşendeyê gunehên mezin
11 Ey xilaskerê Nûh û Mûsa
(Di vê misrayê de hunera telmîhê heye.)
12 Rake ji ser me nexweşiya xedar
13 Ji vî derdî re bi xeynî te tu kes
14 Nehat ji feryada me re
15 Sebr de Eyûb te
16 Adem û Hewa bexşand te
17 Mizgînî de Yaqûb te
18 Ya Reb em sebrê nizanin
19 Cîlweya ji bo 'efwa te nizanin
20 Tu li ser dilê me bibarînî
21 Cihê birin tu derman bikî
22 Dilê mehzun tu teskin bikî
23 Em ê bikin sebrê êdî

24 Eger me bêemrîya te kiribe
25 Em laiqê efwa te ne
26 Ya Reb em her ebdê te ne
27 Em ebdên rûş in
28 Hêstirên me tên xwarê em muflîs in
29 Efwate me muhafa bike
30 Piştî vê fixan û zarina ha
31 Pir bar çêbûn ji me ra
32 Her roj û her şevan
33 Di herfa ğeyn û şîn û şad û za yê de
(Li gorî hesabê ebcêde ev dîroka mirina
birayê Seyda, Ebdulfettah e 1397/1977.).
34 Dîrokek zelal heye
35 Ya Rebbî tu dibînî em layiqî "îrcî'î" nin
(Ji Sûreyê el-Fecr 89/28 wek îqîbas hatiye
wergirtin.)

3. Mefa'îlun mefa'îlun

- 1
 Perîşanim şebir naê
 Ji baê furqetê daê
 Hemî zatê di zanaê
 Çawa çûn alî 'uqbaê
- 2
 Gelo ka bedrê mahê me
 Gelo ka şemsê rahê me
 Ka ustadê terîqa me
 Xûya nabî di dunyaê
- 3
 Nîda hatî ji mewla ye
 Ku emrê îrcî'î daye
 Ji efse ra riða daye
 Were cennet muellaê
- 4
 Girîn û şîn û zarîn e
 Di asman û di erdîn e
 Ji bo bavê Dîyadîn e
 Heta roja di uxraê
- 5
 Eman çû ye ji nav nasan
 Bi wan eltaş û enfasan
 Perîşan ma 'am û xasan
 Ji qelban ra cela naê
- 6
 Di qelban agir û pêt e
 Hemî çehvan xûnê rête
 Çewa sebr û tebat bête
 Tunîne rahê ruhnaê
- 7
 Di îrşad û di we'zan de
 Di te'lîm û di dersan de
 Nebû wek wî di'eşran da
 Naê înkâr jî e'daê
- 8
 Riya nîne bi xwe dîn e
 Ewan xelqê ku bê kîn e
 Di qelban de tecellî ne
 Ji enfasê di ruhnaê
- 9
 Di 'ilmê başin û zahir
 Di 'eqlê ewwel û axir
 Te'alellaħ ew e mahir
 Ew e bû misle deryaê
- 10
 Di dinê de di dînê da
 Di te'lîmê di şer'ê da
 Di adabê di 'ilmê da
 Nebû wek wî di zanaî
- 11
 Fuyûdatê di Beþhaê
 Mezayayê Buxaraê
 Hedayayê di Geydaê
 Di wî de bû huweydaê
- 12
 Dixwazî dîtin û sirra
 Ewê medresetu'z-zehra
 Were medresetî'l-gerra
 Di Oxîna di 'ulyaê
- 13
 Binêr carek li aşaran
 Ku danîne li van daran
 Hemî bûne di ezmanan
 Zexîra darê 'uqbayê
- 14
 Evan weqfan bi çav dîne
 Ji başin me xeber nîne
 Mukafatê dibarîne
 Ji bo zatê di seydaê

15

Şemîma cenneta baqî
Şefaya raħa turyaqî
Were bîne bi muştaqî
D'sûlava di re'naê

16

Eya sûlava re'naî
Di dunyae tu her şaî
Tu firdewsa di ruhnaî
Tu rewda şêxê 'Elaî

17

Di rewda şêx 'Eladîn e
Di gel bavê Dîyadîn e
Di ewladê Huseynî ne
Zubeyde û Zuleyxaê

18

Temaşa ke çî xweş bûn e
Di rewde de çî şabûn e
Bi hev ra hem qiran bûn e
Wekî necma şureyyaê

19

Li rewda şahê nûranî
Li rewda rewħ û reyhanî
Dibarin feql û îhsanî
Ji burca delw û cewzaê

20

Ey **Ebdullah** şebir naê
Bi girînê qerar naê
Bi nalînê dewa naê
Bi mecnûnî şifa naê

21

Bi îxlaşê bike zarî
Ji mewla xaliqê barî
Nebî meħrûm ji enwarî
Di dunya û di 'ûqbaê

8. ENCAM

Mela Ebdullahê Kotaliyê alim û edîb e û li derûdora medresêyên Mûşê kesekî naskirî ye. Seyda, bi Erebi û Farişi gelek berhemên hêja dane. Hetanî vê gavê li ser kesayet û berhemên wî bi awayekî rêk û pêk lêkolîn nehatine kirin. Wî, ne tenê di warê dînî de berhem nivîsandine di warê edebiyatê de jî bi têra xwe berhem telîf kirine. Ji herhemên wî yên edebî, *Kitabu'l-luğeti't-Turkiyye ve'l-Kurdiyye* berhemeke gelekî muhîm e. Mirov dikare bibêje di medreseyên Kurdan de piştî Mela Mehmûdê Bazidî cara duduyan e ku bi vî rengî ferheng hatiye nivîsandin. Lewra em dizanin ku ehlê medreseyê ferhengên Kurdî-Erebî yan jî Kurdî-Farişi nivîsandine. Lê Mela Ebdullah ferhenga bi zimanê Tirkî û Kurdî bi awayekî menzûm nivîsandiyê. Mirov dikare bibêje ev tiştêki teze ye di perwerdehiya medresên Kurdan de. Mela Ebdullah çawa pisporê îlmê dînî ye di heman demê de jî helbestvan e.

Helbestên Kotalî yên Kurmancî bi awayekî rêk û pêk hatine nivîsandin. Yanê li gorî kevneşopiya edebiyata klasîk hatine nivîsandin. Her sê helbestên wî jî bi şiklê murebbe'a mutekerrir in. Mela, helbestên xwe bi kêşa erûzê nivîsandine û du helbest bi behra Recezê bi qalibê salim û helbestek jî bi behra Hezecê bi qalibê salim nivîsandine. Ew, di kêşa erûzê de serkeftî ye lê di hinek cihan de di lêhatina

qaliban de pirsgirêk hene. Weke mînak helbesta di rêza yekem de di çarîna pêncan û heyştan de hinek kite zêde ne û li qalibê behrê nayên. Di warê bikaranîna edebên hunerî de jî Mela, bi têra xwe serkeftî ye. Lewra wî, hunerên îstî'arê, teşbih, telmîh û îqtîbasê bi awayekî serkeftî emilandine.

Di vê gotarê de me helbestên Seyda yên Kurmancî hem dane nasandin hem jî bi rê û rêbaza alfabeya tarnskripsiyonê jî herfên Erebi wergerandine herfên Latîni. Ji bo van helbestan me destxeta muellîf ya ku di pirtûkxaneya kurê wî Mela Asim de ye jî xwe re weke jêder girtiye û li gorî wê nusxeyê xebat kiriye. Em bawer dikin ku bi vê gotarê, Mela Ebdullah wê zêdetir were naskirin û bala gelek edebiyatnasan bikişîne.

ÇAVKANÎ

Çavkaniyên Çapkiri

Adak Abdurrahman, (2009), “Şeyh Cüneyd-i Zokaydî ve Mahtut Bir Şiir Mecmuası”, *Şariyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, sayı: 1, r. 133-139.

Korkusuz M. Şefik, (2010), *Nehri'den Hazneye Meşayihî Nakşibendi*, (Çapa Yekê), İstanbul.

Mela Ebdullah, (2018), *el-Ecwîbetu'l-menqûle li'l-esîleti'l-me'qûle*, Tehqîq, Mahmud Dündar, Weşanxana Seyda Kitabevî, Çapa Yekê, Diyarbakir.

Çavkaniyên Destnivîs

Mela Ebdullh, *Mersiyeya ku ji Bona Kurê Xwe Nivîsandiye*, Pirtûkxana Mela Asim.

-----, *Mersiyeyên ku bi Erebi-Kurdî ji bona Şêx û Seydayê Xwe Şêx Xalid el-Oxîni nivîsandiye*, Pirtûkxana Mela Asim.

-----, *Îcazetnameya ku daye Mela Mihemmed el-Gencî*, Pirtûkxana Mela Asim.

-----, *Nameyên ku di warê îlmî de Wî û Mela Muhyedîn el-Havîlî ji hev ra Şandine*, Pirtûkxana Mela Asim.

-----, *Îcazetnameya ku daye Mela Reşît el-Axenî*, Pirtûkxana Mela Asim.

-----, *Nameya ku di Derbareyê Wesiyetnameyê da, Şêxê Norşînê Şêx Nûreddîn ji Mela Ebdullah ra şandiyê û bersiva Mela Ebdullah*, Pirtûkxana Mela Asim.

-----, *Mela Ebdullah Îcazetnameya ku daye Kurê Xwe Mela Mihemed Asim*, Pirtûkxana Mela Asim.

-----, *Bersiva Nameya ku Mela Maşallahê Wartinisi (Altinova) di Derbareyê Telaqê de ji Mela Ebdullah Pirsîye*, Pirtûkxana Mela Asim.

Şêx Asim, (Ji Seydayên Medreseya Oxînê ye) *Îcazetnameya ku daye Ebdullahê Kurê Elauddîn, Oxîn, Hezîran 1375h.*

Çavkaniyên Elektronîk

Makezagona 1924, xal: 88, <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mevzuat/anayasalar/1924.html> (Ragihandin: 24.01.2018, saet23:12).

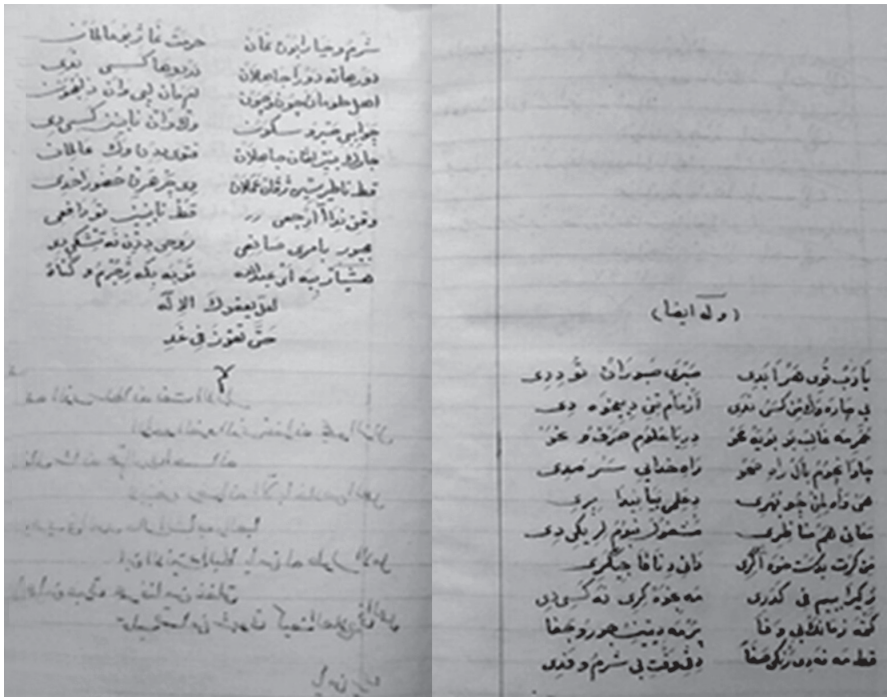
Hevpeyvîn

Dündar, Mehmet Asım (Kurê Mela Ebdullah), Melayê Mizgefta Rêvebitiya Taybet ya Navenda Mûşê.

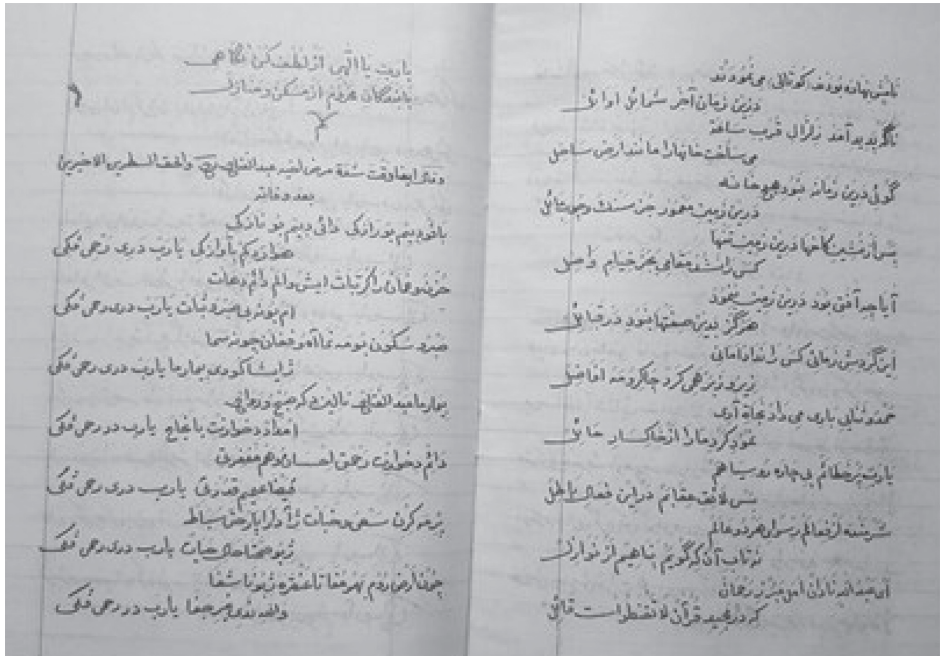
Dündar, Mahmut, (Kurê Mela Ebdullah), Mamosteyê Zanîngeha Wan Yuzuncu Yilê, Fakulteya Îlahiyatê.

PÊVEK

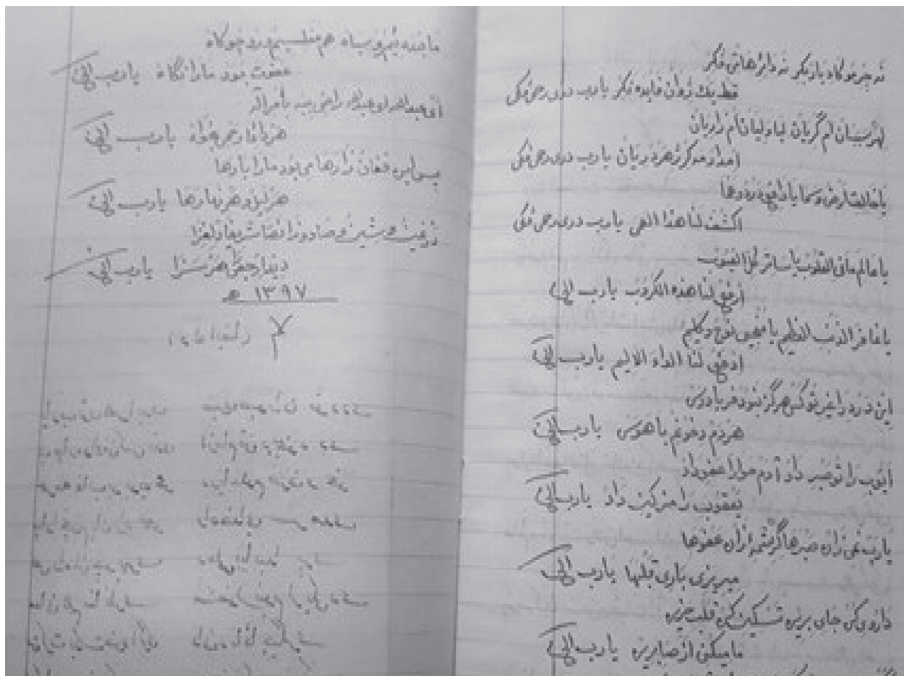
Her pênc helbestên Mela Ebdullahê Kotaliyê yên ku di mecmu'eya xwe ya helbestan de bi destxetê xwe nivîsandine:

Metna Helbesta Yekem

Metna Helbesta Duyem

Dewama Metna Helbesta Duyem

<p>صوتها النجاة لعل قد كان تابع يذوق حزنه فما لك حجاب الضحان ١٠٦ ١٠٣٢ ١١٣</p> <p>١٤١٦ هـ قمرية (وله ايقاف المرثية) بشام حبه نافي زباني فرقت والي حق ذات دنائي جوارحون آل عسافي كلوكا بقدماه منه كلوكا شمس راه منه كلا استاد طريقاه حوزايابي دديابي ذاهان رعدايه كوا مرار حبه دايه گريه شينوارينه دآسمان دورينه ^{مبادنه} زيباقي حياضيه حق روبرا دالرفاي المان حريمه زباني ناسان بيان الطمان واخسان بوشا تمامه حياضه رعدا اخلاناي دندان گرويه حرمه مان حقه رسته چوا حبه زيباقيه توشيه راه رضاي ارشاود وخطاوند تعليم دويستاي بندوكوي و عمارانان انالكار اهداي</p>	<p>(لله العزة كبرياوية الامتداد والاشرف حكمة كوكبا)</p> <p>هفت الزمان بكرة الاخران جاد النام من الاله بنسفة حذو اللوح والاراء كسيفة قد كان خزانهم والعلماء ف وقد اقيم العدل ما بين العدي ومضى الى اوج العلاء حشوا وقضى على الاحلام فاضفا لها قد اقم الظاهر حيث تغلوا فزال بالبيع البعير وارضى وقضا اول الراسن قد صرت اخلاقا وسلكا قد كان في حق تصدق دعوة الحق التي عماصة القدر القوي وحقه اندر اكر قوة عبيته انص ناسبي الهداية قد سطى وحس الكتاب من الشفاء منزل ياخذ اخلد انعم للكل المنشا الى الارق حبه الله قد وامر عليه بالشفاعة خلدني</p>
---	---

Metna Helbesta Sêyem

<p>قامت اكر حبه نوافه دروصا حياضيه المنشا حبلون نوده وكى حياضايك لوحه شاه عدواني روضا روم ورفاي ديان فضل واحسان زربجاد ورجوان ان همد الصبر ناي بگر منور زباني شايق دواناي بحون شفا نايك يا خلاص بكه زاري رعدو خالق ناي بور حرم را فاري دذباوه عسافي</p> <p>عده ايقاف ايام الازال الالف وسنة الف وسهواه كرت سبب الميلاوي ديره زمان عاجل فاشع شعف زاجل تا باخود رهاتم اذگردن وكوا حل مرساختم اشاني سايسته بهاي تاواني نازنيان محسوط از غلابل شاه مغرب او درسته از غزلت جنوب وسوقه او خاندن سبر ساق دعوم بهاي گرومان گداري بين كبر و رنجه واز نوقه بلا بل خود و جوش فرقت هي رود ساعت ياره جوشون زين بود ديز جهان زباني</p>	<p>ربانية هزه وبنه اوان خلق كوي كينه دوقا نا بچينه زانفاس ورضاي دلم باله و ظاهر و عقل اوله راجن تعاي الله اوه ماهر اوه بوشون دزيان دوبه و دوبيه و تعليم وش عيدا وآداب و عقبا بندوكوي دناناي فوضات و نظاي زبايا و بجاناي صلاياي وعيداي دويده بوهونديك وخوري و بشور اوي عديته الرضا وره عديته العرا و اوجيا دعلماك ببجارك لا تارن كوي نشه فان ازلن حق نوبه وازمانان زبنا دار عسافي امان و عقان جاني دينه زبايه مدح حزينه مكافاة و بارينه ربهونات وسيداي شبه جانا باق صفا رعا شرايف الكينه وره بشه بنتاي دسوقا درضاي ابا سوقا رضاي ودياي دهر شاي نوبه وساد رضاي قوموا شيخ غلابل دروضا شيخ غلايه دكوباي حياضيه دولوا حنينيه زيبو و زيبايك</p>
---	---

Dewama Metna Helbesta Sêyem

Extended Abstract

Manuscripts have a significant space in the literary history of Middle Eastern peoples. Each newly discovered manuscript is either a new copy of existed work or a new work of a poet or author.

We have discovered a copy of manuscript of Mullah Ebdullah the Kotalian and we will focus on some of his poems in Kurmanji Kurdish which are in that manuscript. The manuscript is preserved in the library of poet's son Mullah Asim and it is autograph of the poet himself. In the manuscript there are some poems of the poet in Arabic, Persian and Kurdish along with some poems of Arabic poets.

Mullah Ebdullah is originally from Karakoy village of Gimjim district of Muş province. He is a man of science, he wrote many works and had a positive effect on the madrasah of Muş region. He is also a man of letters and wrote poetic works in Arabic, Persian and Kurdish. His work in Kurdish, which is a poetic one, is entitled *Kitabu'l-luğeti't-Turkiyye we'l-Kurdiyye ye*. Besides this work he has poems in Arabic, Persian and Kurdish and they are reached today. A manuscript which is autograph of the poet himself features many of his poems in Arabic and Persian along with five poems in Kurmanji Kurdish. The manuscript is preserved by Mullah Asim, son of the poet. Mullah Ebdullah uses "Ebdullah" as penname in these poems.

In this article we firstly present the biography and works of Mullah Ebdullah, then we introduce his poems and present their texts. We use international transcription alphabet for the transcription work and we give Kurmanji meanings of the Arabic and Persian verses in the footnotes. We also present original manuscript as appendix.

The manuscript consist of 30 pages and preserved by poet's son Mullah Asim. We have a copy of the manuscript. The evidence of the correlation of this manuscript to Mullah Ebdullah is that it is preserved by the poet's son Mullah Asim, he is alive and indicates that it belongs to his father.

We use international transcription alphabet for latinization of the poem in Arabic and Persian to gain a scientific text.

Mullah Ebdulla is a man of science and letters and renowned in madrasahs of Muş. He wrote many important works in Arabic and Persian. No systematic researches have been conducted on his works yet. He writes not only on religious matters but also he wrote many literary works. Of his literary works *Kitabu'l-luğeti't-Turkiyye ve'l-Kurdiyye* is an important one. One can indicate that in the Kurdish madrasah tradition along with Mullah Mahmud Bazidi's, this is the second dictionary that has been written in the same way. As we know that madrasah scholars have written Kurdish-Arabic, or Kurdish-Persian dictionaries. However Mullah Ebdullah wrote his dictionary in Kurdish-Turkish in a poetic way. One can say that this is a new way in Kurdish madrasah education. Mullah Ebdullah is both a scientific expert and a poet.

Mullah Kotali's poems are written properly. In other words they are written within the classical literary tradition. Three poems of him are recurrence quadrates. He wrote his poems in prosody metric, two of them are in *Recez* category and *salim* model, while the other is in *Hezec* category again in *salim* model. He is successful at prosody metric however there are some problems in the harmony of the models. For instance there are some extra syllables in some verses of the fourth and eighth stanzas of the first poem which are not in harmony with the model of the category. Mullah is also successful enough at using literary arts, as he uses metaphor, simile, reference and quotation successfully.

In this article we both present Mullah's Kurmanji poems and transcribed them from Arabic letters to Latin letters via transcription alphabet. We use the original manuscript of the poet which is preserved by his son Mullah Asim and conducted our study on it. We believe in that Mullah Ebdullah will be recognized more and attract many men of letters.